

Наталія Деркачова,

старший викладач кафедри правознавства
та галузевих юридичних дисциплін
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

ORCID: 0000-0002-4174-6912

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-2>

УДК 342.78:37.014.5

Правове регулювання освіти під час воєнного стану

Постановка проблеми. Велике значення у забезпеченні реалізації та захисту права на освіту людини і громадянина в Україні має стаття 53 Конституції України, яка гарантує кожному право на освіту [1, с. 80]. Відповідно до статті 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права Конституція визнає право на освіту за кожною людиною, незалежно від її статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, стану здоров'я та інших обставин [2, с. 134]. У цьому контексті право на освіту під час воєнного стану набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на те, що зазначена у статті тема є новою й актуальною, базою для наукової розвідки стали публікації й проведені дослідження українських та міжнародних організацій, нормативно-правові акти органів державної влади у сфері освіти. Серед науковців питання щодо забезпечення права на

освіту досліджували такі науковці, як В. П. Андрущенко, В.О. Боняк, О.М. Грезіна, О.Л. Дзюбенко, О.О. Кулініч, М.М. Мацькевич, Є.Ю. Савчук, О.А. Павлюх, Р.В. Шаповал.

Актуальність теми статті також зумовлена і тим, що 20.03.2022 набрав чинності Закон України від 15 березня 2022 року № 2126-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану», яким реалізовано механізм державних гарантій суб'єктам освітнього процесу.

Формулювання цілей статті. Виходячи з вищезазначених актуальних проблем, метою статті є аналіз правового регулювання освіти та його реалізації в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. Освіта – це поняття, яке має багатозначний полісемантичний характер і тому має багато різних розумінь. Так, освіта може розглядатися як результат та здобуток людства, тобто як сукупність нематеріальних благ (здібностей, знань, умінь, навичок,

переконань, цінностей, компетенцій тощо); як процес – здобуття та надання вказаних нематеріальних благ; як спеціально створена система засобів, інституцій призначених для зберігання, розвитку, передачі, надання, здобуття відповідних соціальних благ. Міжнародне законодавство розглядає освіту найчастіше у процесуальному значенні, а навчання – як результат (Міжнародна стандартна класифікація освіти, схвалена ЮНЕСКО у 1997 році) [3, с. 247].

Освіта є пріоритетною сферою в Україні, про що зазначено в другому розділі Конституції України (статті 53, 54, 55) і ця сфера регулюється як національним, так і міжнародним законодавством, що ратифіковане українськими органами влади. Процес освіти – є безперервним процесом упродовж всього життя. Як зазначає провідний науковець-освітянин України В.П. Андрущенко, «неперервна освіта – це неперервний процес, що стимулює людей та дозволяє їм оволодіти необхідними знаннями, цінностями, навичками, що сприяють особистісній та професійній реалізації й самореалізації людини, підвищенню її кваліфікації протягом усього життя; включає навчання у різноманітних галузях, формальні і неформальні види освітньої активності; відображає неперервний процес розвитку людини; гарантує людині можливості для самовдосконалення, що сприяє адаптації людини до безперервно змінного світу» [4]. Правове регулювання освіти загалом можна визначити як сукупність нормативно-правових актів (їх окремих положень), які регулюють суспільні відносини у сфері освіти.

Організація навчального процесу регламентується чинними нормативно-правовими документами України, стандартами освіти з урахуванням принципів формування Європейського простору освіти та внутрішніми документами закладів освіти. Але

після 24 лютого 2022 року, коли була оголошена війна, постало питання врегулювання освітнього процесу відповідно до законодавства під час воєнного стану. У зв'язку з тим, що вже з 14 березня заклади освіти у більшості регіонів відновили навчання у дистанційному форматі, після двотижневих канікул, почали виникати питання відповідно до яких норм законодавства здійснювати навчальний процес, враховуючи певні нюанси, які виникли внаслідок того, що багато суб'єктів освітнього процесу виїхало за кордон, деякі опинилися під окупацією, інші в небезпечних місцях, і до того, деякі навчальні установи повністю або частково були знищені [5].

Починаючи з 24.02.2022 року була прийнята в державі низка нормативно-правових актів, які мали відбиток і на всю сферу освіти. Так, Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022 (далі – Указ), затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 2102-IX, в Україні було введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин, що вплинуло на всі сфери держави і, звичайно, не оминуло і сферу освіти загалом.

Статтею 3 Указу було визначено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6].

Відповідно до цього Указу були прийняті законодавчі та підзаконні акти, а також надані рекомендації відповідних органів державної влади, які регулюють різні питання у сфері освіти у воєнний час. Так, 20 березня 2022 року набрав чинності Закон України від 15 березня 2022 року № 2126-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану», згідно з яким ЗУ «Про освіту» було доповнено новою статтею 57-1 «Державні гарантії в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» щодо нових додаткових державних гарантій педагогічним і науково-педагогічним працівникам.

Дана стаття гарантує суб'єктам освітнього процесу:

- організацію освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників;
- збереження місця роботи, середнього заробітку, виплата стипендії та інших виплат, передбачених законодавством;
- місце проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням (у разі потреби).

Крім того, стаття регламентує, що забезпечення державних гарантій здійснюється за допомогою органів виконавчої влади, органів військового командування, військовими, військово-цивільними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, їхніми представниками, посадовими особами (керівниками, головами, начальниками), органами управління (структурними підрозділами) у сфері освіти; закладами освіти, установами освіти, науковими установами, їх засновниками; громадськими об'єднаннями, благодійними організаціями та фізичними особами, які здійснюють благодійну (волонтерську) діяльність [7].

У зв'язку з воєнним станом, Міністерство освіти і науки, як центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» здійснює нормативно-правове забезпечення функціонування системи освіти і науки та має право видавати накази, обов'язкові до виконання на всій території України, з питань створення безпечного освітнього середовища, організації здобуття освіти, освітнього процесу та інших питань у сфері освіти і науки. Дія у часі таких наказів обмежується строком особливого періоду [7].

Наразі актуалізувалися питання вступу в вищі заклади освіти, зарахування до загально середніх, професійно-технічних та дошкільних закладів, питання, пов'язані зі здачею ДПА та ЗНО, та учасників освітніх правовідносин, які знаходяться в територіальній обороні або в лавах ЗСУ. Саме тому МОН розробив і затвердив низку нормативно-правових актів, які б наразі вирішували б ці питання. Таким чином регулювання здійснюється відповідно до таких нормативно-правових актів: Наказу МОН від 28 березня 2022 року № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні», Наказу МОН від 13.05.2022 № 438 «Про деякі питання зарахування до закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні», Наказу МОН № 290 від 01.04.2022 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо окремих питань завершення 2021/2022 навчального року», Наказу МОН № 232 від 28.02.2022 року «Про звільнення від проходження державної підсумкової атестації учнів, які завершують здобуття початкової та базової загальної середньої освіти, у

2021/2022 навчальному році», «Порядком зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти». Також МОН надало низку роз'яснень та рекомендацій в офіційних листах: Лист МОН № 1/3378-22 від 07.03.22 року «Про практику застосування трудового законодавства у галузі освіти і науки під час дії правового режиму воєнного стану», Лист МОН № 1/3371-22 від 06.03.22 року «Про організацію освітнього процесу», Лист МОН від 16.04.2022 р. № 1/4202-22 «Щодо зарахування до 1-го класу закладів загальної середньої освіти», лист МОН від 02.04.2022 р. №№ 1/3845-22 «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні» (згідно з яким, надаються роз'яснення керівникам закладів дошкільної освіти рекомендації щодо надання освітніх послуг із застосуванням різних форм організації освітнього процесу в ситуації, коли ЗДО повністю або частково припиняє діяльність у зв'язку з військовими діями, з використанням різних форм організації освітнього процесу) [8].

Наразі Закон України «Про охорону дитинства» – основний закон України, що регулює ситуацію з дітьми в умовах збройних конфліктів. Згідно з ним, дитиною, постраждалою внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, вважається «дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні» [9]. Саме тому Україна повинна вживати всі необхідні заходи, щоб діти могли отримати разом зі своїми родинами захист (це і розшук

зниклих дітей і батьків, незаконно вивезених з території, звільнених з полону).

Крім того, Наказ № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні», регулює забезпечення та організацію навчального процесу для осіб, які були змушені змінити або місце перебування або навчальний заклад. Цей наказ регулює такі освітні питання:

- зарахування здобувачів загальної середньої освіти за заявою до закладів освіти, незалежно від місця їх перебування, які вимушені були змінити місце навчання та/або проживання (перебування);
- здобуття загальної середньої освіти за будь-якою формою, яку може забезпечити заклад освіти;
- оплату праці працівників закладів освіти та установ освіти незалежно від їхнього місця перебування (проживання);
- проживання суб'єктів освітнього процесу в пансіонах, гуртожитках, а також харчування в разі подання відповідної заяви;
- працевлаштування працівників у разі подання відповідної заяви;
- ведення окремого обліку та формування реєстрів здобувачів освіти за місцем перебування, що мають містити таку інформацію: прізвище, ім'я та по батькові, дата народження, місце проживання (перебування), місце навчання (заклад освіти), попереднє місце проживання, попереднє місце навчання, форму здобуття освіти, належність до категорії осіб з особливими освітніми потребами [10].

Наразі є дуже актуальними питання регулювання трудових правовідносин суб'єктів освітнього процесу, які регулюються нормами Кодексу Законів про працю України. Важливим при розгляді питань, пов'язаних з трудовими правовідносинами, є врахування положень Закону України

«Про оборону України», Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Закону України «Про основи національного спротиву» тощо. Так, 23 березня 2022 року в газеті «Голос України» було опубліковано Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (набрав чинності 24 березня 2022 року). Саме цей Закон наразі регулює права та обов'язки працівників під час війни. Відповідно до нього, роботодавець повинен вживати всіх можливих заходів для забезпечення реалізації права працівників на своєчасне отримання заробітної плати. Роботодавець звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання щодо строків оплати праці, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок ведення військових дій [11]. Але не всі питання щодо трудових правовідносин повністю врегульовані (щорічна відпустка, простій, призупинення трудового договору тощо) тож в цьому напрямку є нагальна потреба в розробці та прийнятті відповідних правових норм.

Висновки. Унаслідок проведеного дослідження можна зробити висновки, що правове регулювання освіти в Україні під час воєнного стану є досить важливим і актуальним. Так, правове регулювання освіти – це сукупність всіх правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері освіти, формування яких здійснюється

з урахуванням особливостей воєнного стану та відповідних національних і європейських стандартів у сфері освіти. Цей процес, повинен обов'язково враховувати інтереси всіх суб'єктів навчального процесу, незалежно від того чи знаходяться вони в Україні чи за кордоном.

Наразі перед законодавцями стоїть чимало викликів щодо правового регулювання освітнього процесу в державі. Очевидно, що ще є багато невирішених питань в даній сфері, але прийняті нормативно-правові акти мають позитивний вплив на розвиток освітніх правовідносин в нашій державі у цей час. Найбільшою ж проблемою є саме недосконалість правового регулювання питання трудової діяльності наукових та науково-педагогічних кадрів, яке ще потрібно врегульовувати відповідно до сьогоdnішніх реалій. Зрозуміло, що сьогодні не може бути швидкого розв'язання всіх проблем щодо освітнього процесу, але їх вирішення є пріоритетним, оскільки від рівня освіченості нації залежить і майбутнє держави та кожного громадянина України.

Для підвищення ефективності реалізації права на освіту необхідно внести зміни у законодавство щодо трудових правовідносин педагогічних та науково-педагогічних працівників.

Отримані в процесі дослідження результати, ще раз підтвердити, що роль освіти у державі є значущою і органи державної влади повинні швидко реагувати на виклики у сфері освіти та приймати відповідні законодавчі та підзаконні акти, які б надавали можливість ефективно та якісно надавати освітні послуги та здійснювати освітній процес.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
2. Конституція України: Офіц. текст : Коментар до Конституції України / за ред. А.І. Осауленко. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996.- 376с.

3. Валєєв Р. Г. Освітнє право України : навч. посібник. Луганськ : Луганська правова фундація, 2011. 287 с.
4. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю / В. П. Андрущенко. К. : Знання України, 2004. 804 с.
5. Міністерство освіти і науки України запускає інтерактивну мапу зруйнованих і пошкоджених закладів освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ministerstvo-osviti-i-nauki-ukrayini-zapuskaye-interaktivnu-mapu-zrujnovanih-i-poshkodzhenih-zakladiv-osviti/> (дата звернення: 26.05.2022).
6. Указ Президента України № 393/2018 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3932018-25594> (дата звернення: 26.05.2022).
7. Закон України від 15.03.2022 року № 2126-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#n2> (дата звернення: 26.05.2022).
8. Лист МОН від 02.04.2022 р. № 1/3845-22 «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні». URL: <https://mon.gov.ua/ua/nra/pro-rekomendaciyi-dlya-pracivnikiv-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-na-period-di-voiennogo-stanu-v-ukrayini> (дата звернення: 26.05.2022).
9. Закон України «Про охорону дитинства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 26.05.2022).
10. Наказ № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні». URL: <https://mon.gov.ua/ua/nra/pro-deyaki-pitannya-organizaciyi-zdobuttya-zagalnoyi-serednoyi-osviti-ta-osvitnogo-procesu-v-umovah-voiennogo-stanu-v-ukrayini> (дата звернення: 26.05.2022).
11. Закон України від 15.03.2022 року № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». URL: <http://www.golos.com.ua/article/357672> (дата звернення: 26.05.2022).

Деркачова Н. О. Правове регулювання освіти під час воєнного стану

Стаття присвячена особливостям правового регулювання освіти в Україні, які зумовлені оголошення введення воєнного стану в державі 24.02.2022 року. Правове регулювання освіти можна визначити як сукупність нормативно-правових актів (їх окремих положень), які регулюють суспільні відносини у сфері освіти. У статті наведені наявні на сьогодні підходи до правового регулювання освітніх процесів на всій території держави. Так, визначено, що вагоме значення у забезпеченні реалізації та захисту права на освіту людини і громадянина в Україні має стаття 53 Конституції України, яка гарантує кожному право на освіту та стаття 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Конституція визнає право на освіту за кожною людиною, незалежно від її статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, стану здоров'я та інших обставин. Саме у цьому контексті висвітлено засади правового регулювання освіти під час воєнного стану.

У статті проаналізовано законодавство та рекомендації органів державної влади у сфері освіти, дослідження українських та міжнародних організацій та зроблені висновки, щодо правового регулювання освіти під час воєнного стану. Також у статті розглянуті основні нормативно-правові акти, які регулюють сферу дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти. Визначено нові додаткові державні гарантії, які мають учасники освітнього процесу під час дії воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану. Досліджено організацію здобуття освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні для осіб, які були змушені змінити або місце перебування або навчальний заклад. Зокрема, зосереджено увагу на основних законодавчих

та підзаконних актах органів державної влади. Серед проблем правового регулювання в Україні можемо назвати недостатність, нечіткість та неповноту регулювання трудових правовідносин, що виникають у суб'єктів освітнього процесу та потребують розробки та вдосконалення.

Ключові слова: воєнний стан, державні гарантії, Міністерство освіти і науки, неперервна освіта, освіта, право на освіту, правове регулювання освіти, рекомендації для працівників освіти, суб'єкти освітнього процесу.

Derkachova N. Legal regulation of education during martial law

The article is devoted to the peculiarities of the legal regulation of education in Ukraine, which are conditioned by the announcement of the imposition of martial law in the state on February 24, 2022. Legal regulation of education can be defined as a set of regulations (their individual provisions) that regulate public relations in the field of education. The article presents the current approaches to the legal regulation of educational processes throughout the country. Thus, it is determined that Article 53 of the Constitution of Ukraine, which guarantees everyone the right to education and Article 13 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, is of great importance in ensuring the realization and protection of the right to education of man and citizen in Ukraine. The Constitution recognizes the right to education for everyone, regardless of gender, race, nationality, social and property status, gender and occupation, worldview, party affiliation, religion, health and other circumstances. It is in this context that the principles of legal regulation of education during martial law are highlighted.

The article analyzes the legislation and recommendations of public authorities in the field of education, studies of Ukrainian and international organizations and draws conclusions on the legal regulation of education during martial law. The article also considers the main regulations governing the field of preschool, secondary, vocational and higher education. New additional state guarantees that participants in the educational process have during martial law, state of emergency or state of emergency have been identified. The organization of education and the educational process under martial law in Ukraine for persons who were forced to change either their place of residence or educational institution is studied. In particular, attention is focused on the main laws and regulations of public authorities. Among the problems of legal regulation in Ukraine we can name the inadequacy, vagueness and incomplete regulation of labor relations that arise in the subjects of the educational process and need to be developed and improved.

Key words: martial law, state guarantees, Ministry of Education and Science, continuing education, education, right to education, legal regulation of education, recommendations for educators, subjects of the educational process.